

SZÁNTÓ IMRE tanszékvezető főiskolai tanár:

A SZOCIALISTA PEDAGÓGUS-MOZGALOM HEVES MEGYÉBEN (1918—1919)

„Időben tőle egyre távolabb,
lélekben hozzá egyre közelebb,
emléke bennünk nemcsak megmarad,
de növe nő, s mint óriás mered
szemünkbe . . .”

(Gábor Andor: Évfordulón.)

A Magyar Tanácsköztársaság sok évszázados elnyomás után felszabadította — ha csak rövid néhány hónapra is — a dolgozó magyar nép tetterejét, hatalmas alkotó készségét. A munkásgyermek, akik először játszhattak, üdülhettek és tanulhattak emberhez méltó körülmények között, a nők és fiatalok, akik először jutottak emberi jogokhoz, a munkások, akik birtokukba vették a termelőeszközöket, a parasztok, akik megszabadultak a nagybirtok átkos uralmától, a tudósok és művészek, akik előtt megnyílt a szabad alkotás lehetősége — soha többé nem felejtették el a proletárhatalom rövid négy és fél hónapját. Ahogy múlnak az évek és évtizedek, az első magyar proletárdiktatúra, nemzeti történelmünk eme kimagasló eseménye mind teljesebb fényben áll előttünk. Lelkesít jelenlegi harcainkban, segít és utat mutat a jövő építésében.

A Tanácsköztársaság óriási munkát végzett ahhoz, hogy a magasabbrendű proletár-kultúrát megteremthesse. Az oktatás fejlesztésében 133 nap alatt nemcsak azokat a haladó célkitűzéseket váltotta valóra, amelyeket Kossuth Lajos és Eötvös József 1848-ban szükségesnek találtak, hanem az ország fél évszázados fejlődése során időszerűvé vált sokkal messzebbmenőbb követelményeket is, amelyekért haladó és szocialista pedagógusaink évtizedek óta küzdöttek. Az uralkodó osztályok több évszázados bűnös mulasztását pótolni négy és fél hónap kevés volt, mégis a forradalom többet tett a demokratikus népkultúra, a haladó tudomány és művészet érdekében, mint bármely más kormány Magyarországon. Elkészítette az új kulturális építőmunka terveit, s ennek egy részét meg is valósította. A Tanácsköztársaság rövid ideig állt fenn, — ne csak azt nézzük tehát, amit az alatt megvalósított, hanem amit tervezett. Még az ellenforradalmi írások is kénytelenek

voltak sok mindent elismerni e nagyszerű kultúrprogramból, tevékenységéből. *Fináczy* Ernő konzervatív pedagógus 1919 novemberében tartott előadásában maga is kénytelen volt elismeréssel 'adózni, „hogy *Eötvös* József kivételével nem volt olyan közoktatásügyi miniszter, aki a közoktatást olyan egységesen fogta volna fel, mint... a népbiztosság” [1]. A Tanácsköztársaság biztosan vezette a dolgozókat egy fejlettebb kultúra magaslatai felé.

A Magyar Tanácsköztársaság 40-ik évfordulója alkalmával tanulmányunkban azt a célt tűztük magunk elé, hogy Heves megye területén próbáljuk bemutatni a Tanácsköztársaság iskolapolitikai tevékenységét, hogy néhány adalékkal mi is hozzájáruljunk a proletárdiktatúra kultúrtevékenységének összefoglaló értékeléséhez.

I. A pedagógus szakszervezeti mozgalom Heves megyében az 1918-as polgári demokratikus forradalom után

„Itt volna hát e szent, a várt Szélvész,
Tespéd tavát mely fenékig zavar?
Alázását ki oly bűnösen túrte,
Lázad hát már az élet alágyúrtja.
A tanító, a legrababb magyar?”

(Ady Endre: A magyar tanítókhöz.)

1918. október 30—31-én megdőlt a földesúri-tőkés osztályok hatalma. A néptömegek elég erősek voltak ahhoz, hogy megdöntsék a régi rendet, de nem voltak elég tudatosak ahhoz, hogy a kezükben lévő óriási túlerővel következetesen megformálják a munkás-paraszt hatalmat. A hatalom az ügyesen lavírozó liberális burzsoá-kispolgári csoportok kormányrajutása révén a Nemzeti Tanács kezébe került. A *Károlyi* kormány polgári demokratikus kormány volt, ennek megfelelően igyekezett a forradalmi fejlődést megállítani és visszaszorítani. A magyar pedagógusoknak is, akik lelkesen csatlakoztak a békét és függetlenséget hozó őszirózsás forradalomhoz, keserű kiábrándulással kellett tapasztalniuk, hogy a közoktatás tényleges átszervezését a *Károlyi*-kormány nem hajtotta végre. A forradalom e megrekedéséből csak a szocialista forradalom irányába juthatott ki [2].

Az 1918-as magyar polgári forradalom időszakában a következetes közművelődési politika csak 1918. november 20-tól, a Kommunista Párt megalakulásától kezdve érvényesülhetett, egyelőre csak a szakszervezeteken keresztül. Az ország pedagógus-társadalma 1918 előtt számtalan egyesületben „tömörült”. Minden vármegyében volt általános megyei és egyházmegyék szerint még felekezetenként is külön tanító- és tanáregyesület. Mindezeknek volt országos egyesületük is. Az 1906-ban megalakult Magyarországi Tanítók Szabad Egyesülete (az MTSZE) lett volna hivatva arra, hogy összefogja a felekezeti, nemzetiségi és egyéb szempontok szerint sokfelé tagolt s egymással szem-

beállított tanítóságot. Az MTSZE programjában először tükröződtek a haladó pedagógusok követelései: az iskolák államosítása, a hittantanítás kiküszöbölése, a nyolcosztályos egységes népiskola felállítása, a tankötelezettség következetes keresztülvitele, a munkásoktatás, a gyermekvédelmi intézkedések, a nappali tanoncoktatás, a pedagógusok anyagi és társadalmi helyzetének rendezése, a munkaviszony szabályozása, a tanítóképzés, a tanfelügyelet reformja. A programnak vannak helytelen pontjai (pl. hogy „politikamentes tudományról, kultúráról” beszél), de minden fogyatékosága ellenére a tanítóság leghaladóbb álláspontját képviselte [3].

Az őszirózsás forradalom nyomán szétzilálódtak a tanítóságot korábban összefogó egyesületek. A szociáldemokrata elveket valló, túlnyomóan fővárosi tanárok és tanítók azonban október után hamarosan közzétették programjukat. Az országos szakszervezet megalakítására felhívó jelszót a másféléves szervezeti múltra visszatekintő, gazdag harci tapasztalatokkal rendelkező Városi Alkalmazottak Országos Szövetsége (a VÁOSZ) tanítószakosztálya adta ki. Megindult a pedagógusok szakszervezeti alapon történő országos szervezkedése, megalakult a Magyarországi Tanítók Szakszervezete (az MTSZ), a magyar tanítóság osztályharcos szerve.

A fővárosi pedagógusok kezdeményezésére a miskolci pedagógusok 1918. november végén a „Nevelő Munkások Országos Szövetsége” megalakítása érdekében köriratot intéztek az összes tantestületekhez. A szervezők a köriratban kifejtették olyan irányú nézeteiket, hogy a magyar tanítóságnak a kamarai rendszer alapián — nem pedig szakszervezeti alapon — kell szervezkednie, hogy ilymódon kizárólag gazdasági alapon találhassa meg a helyzetének javítását célzó módosításokat, s ne kelljen semmiféle politikai párthoz csatlakoznia, ami — szerintük — egyenlő volna „a politikai és etikai szabadság kigúnyolásával” [4]. A miskolci felhívás alapján alakult meg Gyöngyösön december 14-én a Nevelőmunkások Kamarája. Az egeri pedagógusok (tanárok, tanítók, óvónők) — tekintet nélkül az iskolai fokozatra — 1918. december 15-én a főreáliskolában gyűltek össze, hogy szervezkedésüket megbeszéljék. A gyűlést, amelyen megjelent *Módy László* kormánybiztos főispán is, a szervező bizottság nevében *Alpári Lajos* tanfelügyelő nyitotta meg, majd indítványára *Csutorás László* jogakadémiai tanárt választották meg a gyűlés elnökévé. A „nevelőmunkások” soraiba tartozó, tanítással foglalkozó összes pedagógus törekvéseit és szervezkedésének célját *Miklóssy* előadó ismertette. Ezt a célt az előadó abban jelölte meg, hogy „a politika kizárásával . . . az ország nevelőmunkásainak nagybecsű munkájának értékét teljes mértékben méltányolják és elismerjék”. Elvetette tehát a politikai harcot, s a szervezkedés lényegét elsősorban a pedagógusok anyagi helyzetének rendezésében jelölte meg. A gyűlésen megjelent egeri pedagógusok kívánságai között szerepelt a szolgálati pragmatika, amely törvényesen előírná jogaikat és kötelességeiket, a tanítói és tanári kamarák felállítása, a kulturális intézményekben a vezetőszerop biztosítása és a pedagógus-

gyerekek megfelelő támogatása. A bemutatott alapszabályokat kisebb módosításokkal elfogadták a jelenlévők, s végül kimondták a „Nevelőmunkások Országos Szövetsége Egri Csoport”-jának megalakulását [5].

A nevelőmunkások egri kamarájának megalakítására csak 1919. január 12-én került sor. A „magyar Athén” egész pedagógus társadalma felekezetre és tanítási fokra való tekintet nélkül egységbe tömörült, hogy küzdjön a magyar kultúráért. Súlyos hibája volt azonban a szervezkedésnek, hogy ezt a nemes célt „minden politikai alakulástól mentesen” kívánták elérni. Az egri kamara szigorúan körülhatárolta elvi álláspontját: a vallásoktatásnak — a szociáldemokrata tanítók ismertté vált programjával ellentétben — továbbra is kötelező volta az iskolákban, az egyesülés „színtelen volta”, — vagyis a politikai állásfoglalásnak teljes kizárása, a nevelők anyagi helyzetének kizárólag legális úton való rendezése, — értvén ez alatt a szociáldemokrata tanítók által tervezett sztrájkok szigorú mellőzését, a népnevelési tanfelügyelet reformja. Ez utóbbi érdekében a tankerület vezetésével ezentúl csak okleveles, legalább tíz évi tanítói gyakorlattal és magasabb (egyetemi) végzettséggel rendelkező tanítókat bizzanak meg [6].

A Nevelőmunkások Országos Szövetsége inkább a reakciót, semmint a haladást szolgálta. Emiatt többen távpartották magukat a szövetségtől, s a pedagógusok egy része rátért az osztálytudatos, szocialista szervezkedés útjára. Bár mind a szervezésben; mind a vezetőségben súlyos hibák mutatkoztak, Heves megye dolgozó népe tömegesen özlöklött a szociáldemokrata párt felé. A szervezkedéssel párhuzamosan ugyancsak a szociáldemokrácia vezetésével megindult a szakszervezeti mozgalom is. *Kalovits* Alajos tanító még február elején összehívta az egri pedagógusokat, hogy valamennyien lépjenek be a tanítók országos szakszervezetébe s a helyi szociáldemokrata pártba. Maga *Kalovits* járt elől jó példával, s február 15-én be is lépett. Első agitációs kísérlete azonban a pedagógusok felé tartózkodó magatartásuk miatt nem járt eredménnyel. Ebben az időpontban ugyanis éppen az iskolai vallásoktatás kérdése okozott elkeseredett küzdelmet a papi befolyás alatt álló tömegekben.

A szociáldemokrata tanítók hivatalos lapja, az Új Korszak, a haladó magyar tanítóság harcos politikai folyóirata már 1918 decemberében nyíltan felvetette iskolai programját. Lényegesebb pontjai voltak: az iskolák államosítása, a felekezeti oktatás megszüntetése és a vallásoktatás kirekesztése az iskolából. A „népkormány” elhatározott szándéka volt, hogy az új idők szellemének megfelelően közoktatásügyünket is megreformálja. Ezt a célt szolgálta az intézkedés is, hogy a vallás- és közoktatásügyi tárcát kettéválasztotta. Az új közoktatásügyi miniszter, *Kunfi* Zsigmond, „A magyar tanítósághoz” címmel szózatot intézett az egész magyar tanítói karhoz: „A forradalom szellemi vívmányainak biztosítása szükségessé tette, hogy a közoktatásügy elválasszassék a vallásügytől. Ezért a köztársaság kormánya a néptörvénnyel kimondotta azt, hogy önálló közoktatásügyi minisztériumot állít fel... Remélem, hogy az egész magyar oktató személyzet segíteni fog ebben

a munkában, amely nemcsak a népet fogja felemelni és megnemesíteni, hanem egyúttal az állam és a társadalom legmegbecsültebb tagjaivá fogja tenni azokat a tanítókat, akik a nép és az emberiség boldogulásának erkölcsi és szellemi feltételeit munkálják” [7].

A reakció, amely elvesztette hatalmi pozícióinak egy részét, de megőrizte kádereit, az első ijedtség után Egerben is kezdett magához térni. Hasonló puccsot akart rendezni, mint Gyöngyösön és Székesfehérvárott. A vallási kérdést azért vette elő, hogy zavart keltsen. A lapokban szerény meghívók tudatták, hogy Egerben február 9-én délelőtt fél 11 órakor a városháza nagytermében nagygyűlés lesz a kötelező valláserkölcsei oktatás érdekében, amelyre meghívják a város közönségét felekezeti- és pártkülönbség nélkül. A meghívó alá csupán „Intézőbizottság” volt írva, de a beavatottak tudták, hogy az akció mögött a keresztényszocialisták vezetői állanak. Már félórával a gyűlés kezdete előtt óriási tömegekben özönlöttek az emberek a városháza felé. A szociáldemokraták délelőtt 9 órára általános nagygyűlést hívtak össze azzal a céllal, hogy itt összegyűjtve a szociáldemokrata érzelmű munkásságot és polgárságot, együttesen vonuljanak fel a városházi gyűlésre. Ez meg is történt és csakhamar ember ember hátán szorongott a városháza nagytermében. Akik nem értek be, azok a folyosókon, a szomszédos termekben, a lépcsőkön egészen a városháza előcsarnokáig szorongtak. Legalább négyezer ember gyűlt össze. A hangulat átforrósodott; attól lehetett tartani, hogy súlyos összeütközésekre kerül sor.

A gyűlés rendezői ekkor már látták, hogy a zsúfoltságban olyanok vannak többségben, akik elítélik a felelőtlen akciót, s ezért húzták-halasztották a gyűlés megnyitását. Sőt, már arról beszéltek, hogy meg sem tartják. A roppant tömeg egyre jobban nyugtalankodott és zajongott, s követelte a gyűlés megnyitását. Amikor aztán az összehívók kijelentették, hogy nem akarják megtartani a gyűlést, óriási zúgás tört ki. Erre a szociáldemokraták vették át a kezdeményezést, s tomboló lelkesedés közben mondták ki a gyűlés megtartását.

A gyűlést Veres Ferenc, a szociáldemokrata párt vezetőségének tagja, mint elnök megnyitotta, majd átadta a szót Kolacs-kovszky Lajosnak, aki lelkes beszédben foglalt állást az ellen, hogy az iskolában a régi sötét korszakok tanítási rendjét fenntartsák, s ezzel tovább ápolják a reakció szellemét. Kifejtette, hogy a vallás-erkölcsi oktatás a legszélesebb körben aggodalmat kelt, s éppen a lefolyt világháború borzalmai bizonyítják azt, hogy hová nevelték az embereket, akiket isten nevében, imaszóval az ajkukon gyilkolni és rabolni küldtek egymás ellen. Hangoztatta a szónok, hogy az iskolákban olyan embereket kell nevelni, akik a mai kor eszméit megvalósítják, ezért az erkölcsi nevelésre kell a főszűlyt helyezni. Ennek érdekében a következő határozati javaslatot terjesztette elő: „Eger város közönsége, amely f. évi február hó 9-én osztály- és felekezetkülönbség nélkül a városháza tanácstermében megtartott népgyűlésen nagy lelkesedéssel vett részt, elhatározta, hogy a népkormányt az ország javát célzó nehéz munkájában szeretettel üdvözli és további erő kifejtésében mindenkor készséggel támogatja. Egyszersmind kifejezésre juttatni óhajtja abbéli állásfoglalását, hogy miután elárckozott az ideje annak, hogy egy nagyobb társadalmi összhang kedvéért mindenki vallása magánügynek nyilváníttassék, ennél fogva a valláserkölcsei alapokon való oktatási rendszer megszüntetése, a kor támasztott igényeinek megfelelően

fölöttébb kívánatosnak látszik. A felekezetenkívüli ingyenes állami oktatás elvének az ország nevelés ügyében mielőbb érvény szerzendő.”

Hosszú, percekig tartó tomboló tetszésnyilvánítással kísérte a gyűlés a beszédet, valamint a határozati javaslatot. Majd *Giffka Ferenc* szólalt fel, s rámutatott arra, hogy a mai napon a reakció súlyos kudarcot szenvedett. „Le a királypártiakkal! Le az ellenforradalmárokkal!” — zúgott a tömeg [8].

Közben a szociáldemokrata párt mind Egerben, mind pedig a vármegyében hatalmas lendülettel végezte a szervezkedést. Az Eger körüli községekben már januárban mindenütt megalakultak a pártszervezetek, de hatalmas tábora volt a pártnak Hatvanban, Gyöngyösön és más községekben is [9]. Bár Heves megyében nem jött létre kommunista pártszervezet, de egyre több dolgozó tette magáévá a Kommunista Párt eszméit és harcolt megvalósításáért. A Kommunista Párt megalakulásának köszönhető, hogy Egerben is létrejött a szociáldemokrata párton belül egy forradalmi szocialista ellenzék, amely a proletárdiktatúra kikiáltása után igyekezett átvenni a hatalmat [10].

Magyarország ún. „népkormánya” lassanként végleg lejáratta magát. A kormány legfőbb törekvése abban merült ki, hogy demagóg jelszavakkal, s ha kell, erőszakkal is megakadályozza a forradalom továbbfejlődését.

A szociáldemokrata pártszervezkedésnek kiemelkedő eseménye volt március 1-én az egri tanárok és tanítók csatlakozása a szociáldemokrata párthoz. *Kalovits* Alajos tanító, tanfelügyelőségi „tollnok” elnöklete alatt megalakították — egyelőre 18-an — a „Tanítók Országos Szakszervezete” egri csoportját. Ezzel a „Nevelőmunkások Országos Szövetségének” egri kamarája rövid fennállása után feloszlott. Az egri pedagógus szakszervezeti csoportnak első dolga volt a munkásdalárda megszervezése és a közelgő választásokra munkás-agitátorok részére szónoki szeminárium létesítése. Ez utóbbi a Tanácsköztársaság kikiáltása folytán időközben szükségtelenné vált, ellenben a dalárda — *Demeter* József tanító vezetésével — azonnal serényen munkához látott. Már a március 16-i felvonulás alkalmával a munkásság nagy öröme a *Marseillaise*-t férfikarra pompásan adta elő.

A tanítók szakszervezete időközben egyre gyarapodott. Az Egri Újság március 6-i számában *Óváry* János tanító cikket írt „A néptanítók és a szocializmus” címmel, amelyben többek között ezeket mondja: „... Új korszakot alkotó nagy eszmék megvalósulva állnak előttünk... Mi, a nép vezetői, nevelői sem rejtőzhetünk üvegharang alá... Hol is volna a mi helyünk, ha nem a dolgozó munkásnép oldalán, nekünk, a nemzet napszámosainak?...” [11]. A széleskörű agitációnak nem is maradt el az eredménye. A március 7-én tartott szakszervezeti ülésen *Kalovits* örömmel jelentette be, hogy Gyöngyösről kapott telefonjelentés szerint az ottani tanítóság háromnegyed része a csatlakozásra késznek nyilatkozott. A Tanácsköztársaság kikiáltásáig, március 21-ig a helybeli tanítóságnak már mintegy 75 százaléka szervezett volt.

A pedagógus szakszervezeti vezetőség nem hanyagolta el a falun élő tanítóság megszervezését sem. A szervező munkát agitációs levelezéssel indította meg. A megyét 14 kerületre felosztva, mindegyik kerü-

letbe egy-egy agilis, modern gondolkodásúnak ismert tanítót kért fel a toborzásra, ellátva őket kellő utasításokkal. Az eredmény nem is maradt el; a beérkezett jelentésekből az tűnt ki, hogy a kiszemelt pedagógusok pompásan beváltak, s a számukra kijelölt vidék tanítóságát majdnem kivétel nélkül megnyerték a „szociális” eszméknek. Vitaüléseket tartottak, szociális irányú műveket olvastak, azokat egymásnak magyarázták. Ezekkel az eszmékkal felvértezve, immár a nyilvánosság elé is kiléptek, hogy a nép körében a felvilágosítás szép munkáját teljesítsék.

A tanítóság, melynek nagy többsége a néppel való szoros kapcsolata folytán mindig szociális érzelmű volt, s melyet szabad megnyilatkozásában csak gyalázatos függő helyzete gátolt, teljes odaadással fogadta és adta tovább az új eszméket. Szorgalmasan nekilátott az önképzésnek, s igyekezett tudatossá tenni magában azokat az eszméket, amelyeket addig is érzett, melyekkel rokonszenvezett, hiszen éppen ő volt a legelnyomottabb, a legproletárabb valamennyi szellemi munkás között [12].

Látjuk tehát, hogy a március 21-i forradalom, a Tanácsköztársaság kikiáltása nem találta előkészületlenül megyénk tanítóságát. Nem volt nehéz egy lépéssel tovább menni, hogy a Tanácsköztársaság eszméit is magáévá tegye. Erről tanúskodik az a tény is, hogy a falusi és városi direktóriumok majdnem kivétel nélkül bevonták körükbe mint az új eszmék híveit, a tanítókat is. Még inkább a Tanácsköztársaság felé lendítette a pedagógusokat ezekben a napokban az ántánt perfid intézkedése (a Vix-jegyzék), amelynek hatására nagy nemzeti honvédó lellángolás kapott labra. Reménykedve fogadták a szociáldemokrata és a kommunista párt egyesülését, a munkásság fegyverkezését, mely késznek mutatkozott visszaverni a kisántánt burzsoa csapatainak támadását.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után meggyeszte még tovább erősödtek a pedagógusok szakszervezetei. A „Magyar Tanítók Szakszervezete” káli csoportja március 31-én alakult meg, ahol jelen voltak Bodony, Domszlo, Vécs, Nagyút-pusztá, Parád, Kápolna, Pusztakőkert, Kál, Tarnaszentmária, Kisnana, Kompolt, Ludas, Detk, Mátraderecske, Mátraballa, Feldebrő, Aldebrő, Karácsond, a parádi üveggyár, Pusztá-Tenk és Verpelét elemi iskolai nevelői, — mintegy 47 pedagógus. A káli alakuló ülést az a *Medveczky* János aldebrői tanító nyitotta meg, aki már korábban megszervezte falujában a frontról érkező leszerelt katonákból a nemzeti tanácsoknál radikálisabb szegényparaszti szervezetet, a katonatanácsot. Innen indult ki később a környék földmunkás szervezkedése. *Medveczky* tanító a Tanácsköztársaság idején a környék egyik vezetője lett [13].

A felekezeti tanítók túlnyomó többsége felszabadulásnak érezte a papi járom lerázását. *Medveczky* János káli megnyitó beszédében örömmel adta tudtára a tanítóságnak, hogy végre valahára ők is felszabadultak az évszázados papi uralom alól. A Tanácsköztársaság kivette a papok kezéből az iskolát. Az új magyar társadalom felépítésénél szük-

ség van a pedagógusok munkájára, lelkesedésére, s éppen ezért arra kérte tanítótestvéreit, hogy pontosan és lelkiismeretesen teljesítsék a Tanácsköztársaság minden parancsát, s legyenek a községekben a proletárdiktatúra őszinte hívei, igazi szószólói. Ezután felkérte *Otterhalik* Gyula tanítót, hogy mint régi szocialista ismertesse a tanítóság munkáját és a tanítói munka megbecsülését a „szociális” társadalomban. „Menjünk ki a nép közé! — vette át a szót *Otterhalik*. — Tanítsuk, oktassuk azt. Vegyünk kezünkbe mindent, ami a nép tudásának fejlesztését előmozdítja. Írjuk zászlóinkra ezt a jelszót: Utánam! Mutassunk példát, alkossuk meg a Magyarországi Tanítók Szakszervezetének káli csoportját, a falvakban pedig a Szocialista Földmunkások Szakszervezetét. Ez lesz a legszöbb példa és a legszöbb tanítói munka.” Az értekezleten megjelent pedagógusok valamennyien beléptek a tanítók szakszervezetébe, s a csoport elnökévé *Otterhalik* Gyula káli, alelnökévé pedig *Medveczky* János aldebrői tanítót választották meg [14].

Nemcsak a pedagógusokat, hanem a diákságot is magával ragadta az új idők hajnalhasadása. Az őszirózsás forradalom után Egerben a középiskolás tanulók — így pl. az érseki róm. kat. tanítóképző intézet növendékeinek — legnagyobb része polgárőri szolgálatra jelentkezett. A fehér terror idején a tanítóképző Értesítője úgy emlékezik meg ezekről az időkről, hogy „piros karkötös katonaalakok, félig-meddig tanult fiatalemberök, a demokrácia magasztalásával odaférköztek a tanító-növendékekhez is”. A frontról hazatért katona-tanítónövendékek megjelentek az intézet kapuja előtt, s követelték felvételüket, amit a minisztérium általános rendelettel engedélyezett is. Ezek közül kerültek ki aztán az ifjúság vezetői, akik „a második forradalomra készítették elő társaikat” [15].

Az egri középiskolás diákoknak az a része, melyet nem tudott behálozni a klerikális reakció, március 5-én gyűlést tartott a Munkás Ottthonban, hogy állást foglaljon a reakciós törekvések ellen. A gyűlésen *Rejtő* Imre műegyetemi hallgató mondott beszédet. A régi rendszerű iskolai szellem kiküszöbölését, s a modern gondolkodáson és világlátáson alapuló oktatás szükségességét hangoztatta. Beszédét a reakciós „Magyar Ifjak Nemzeti Pártja”, — amely szintén felvonult a gyűlésre, — folytonos zajongással zavarta. Éppen így zavarták a rendet az ellenpárt diákjai, amikor *Fischer* Manó, a szociáldemokrata párt helyi csoportjának egyik vezetője beszélt. *Fischer* a diákság eddigi és jövőbeli helyzete közti különbséget fejtegette, s hangoztatta, hogy az ifjúságnak saját jövője érdekében bele kell helyezkednie az új kor szellemébe. Közben a zajongókat sikerült eltávolítani a gyűlésteremből. Erre a diákság ottmaradt része megalakította az egri diákok szabad-szervezetét és elhatározta, hogy csatlakozik a szociáldemokrata párthoz, amelynek cizméit minden tőle telhető módon szolgáltni és propagálni fogja [16].

A Tanácsköztársaság kikiáltását megelőző időkben — mint láttuk — az egri és Heves megyei tanítók szakcsoportja már erős tábort alkotott, s amikor március 22-én a Munkás- és Katonatanács a hivatalok éléről eltávolította a régi rendszer megbízhatatlan elemeit, a pedagógus

szakszervezet a tanfelügyelői hivatal átvételére egyhangúlag dr. *Kalovits* Alajost jelölte, aki március 24-én át is vette új hivatalát.

II. *Kalovits* Alajos, Heves megyei művelődési megbízott a Tanácsköztársaság idején

„Ha itt a Szélvész, szívet elébe,
Ha itt az óra, verjen hangosan:
Szélvész-verte, szép. nagy szívekre vár itt
Egy sötét ország, melynek páriáit
Nem mentheti már csak szélvész-roham.”

(*Ady* Endre: A magyar tanítókhöz.)

A kulturális építés pátosza magával ragadta a magyar értelmiség legjobbjait. A Tanácsköztársaság kultúrprogramja és annak megvalósítására irányuló gyakorlati tevékenysége a magyar pedagógusok legnagyobb részét a proletárdiktatúra lelkes hívévé tették. Már csak azért is nem utolsó sorban, mert a kapitalista Magyarországon az értelmiségi foglalkozásúak között a tanító sorsa volt a legmostohább. Nagyon tanulságos ilyen szempontból *Kalovits* Alajos életútja, aki a Tanácsköztársaság idején Heves megye művelődési megbízottja lett.

Kalovits Alajos 1872. január 6-án született Cegléden. Apja itt teljesített fogházfelügyelői szolgálatot. Szülei anyagi gondokkal küzdöttek. Iskoláztatása is csak úgy vált lehetségessé, hogy ösztöndíjszerű támogatásban részesült. Az elemi iskolát a morvaországi Alkendorf nevű falucskában végezte el. Édesanyja szülei ugyanis morvaországiak voltak. Az első három gimnáziumi osztályt a kremziri német és cseh tannyelvű gimnáziumban, a gimnázium IV., V. és VI. osztályát a szolnoki áll. gimnáziumban, a tanítóképző intézet négy osztályát a képcsitővel együtt az egri érseki rk. tanítóképző intézetben, a gimnázium VII. és VIII. osztályát az érettségi vizsgával együtt az egri cisztercita főgimnáziumban, jog- és államtudományi tanulmányait az egri érseki jog-lyceumban végezte el. Államtudományi doktori szigorlatait a kolozsvári tudományegyetemen tette le és ugyanott avatták fel az államtudományok doktorává.

Kalovits képesítőjének megszerzése után a bodonyi rk. elemi iskolánál lépett közszolgálatba, mint tanító, 1892 szeptemberében. További tanítói állomásai a pusztahidvégi, majd az egri elemi iskola. 1910. szeptember 15-től a Heves megyei kir. tanfelügyelőségénél, mint berendelt áll. tanító, 1917. szeptember 1-től, mint kinevezett tanfelügyelőségi „tollnok” teljesített szolgálatot, annak ellenére, hogy már 1908-ban megszerezte az államtudományi doktori oklevelet. *Kalovits* a pedagógia és a természettudományok iránt érzett legtöbb vonzalmat. A pedagógia terén jelentős irodalmi munkásságot fejtett ki. Több ízben vett részt az egri egyházmegyei rk. tanítóegyesület által meghirdetett pályázatokon és pedagógiai tárgyú dolgozataival öt ízben pályadíjat is nyert. 1899-től 1903-ig szerkesztője volt a „Népiskolai Tanügy” c. egri pedagógiai hetilapnak, azonkívül „Karcolatok az iskolai életből” címmel önálló munkát adott ki.

Élénk fogékonyságot érzett a zene és festészet iránt. Mind a két művészeti ágban önszorgalmából tökéletesítette magát. Lakását saját festményeivel díszítette, sőt a világháború alatt az egri érseki tanítóképzőben négy éven át mint kiegészítő tanár látta el a rajztanítást. Képezte magát a zongorában és orgonálásban, s zongoraleckéket adott. Az egri ciszterci rendi főgimnáziumnak tíz évig volt énektanára, miközben számos nyilvános hangversenyt vezényelt. Két ifjúsági színdarabot megzenésített és teljes zenekarra hangszerelt. Az egyik darab címe,

„A Hunyadiak”, történelmi tárgyú ifjúsági színjáték (1911-ben adták elő az intézet tornatermében), a másik „Tinódi”, magyar irodalmi tárgyú mű (1913-ban adták elő). Számos egyházi tárgyú vegyeskari darabot szerzett, s azokat az ifjúsági énekkarral elő is adatta. Az egri „Koszorús Dalkör”-nek — mely számos országos dalversenyen tüntette ki magát — alkarnagya volt.

E kiváló előképzettséggel rendelkező, szorgalmas és sokrétű társadalmi tevékenységet végző tanító mégsem tudott előrejutni; még 48 éves korában is, mint nős és gyermekes családapa „tollnoki” minőségben szolgált a megyei tanfelügyelőségen. Pedig nagyon szerette hivatását. Legfőbb célként mindig az lebegett szeme előtt, hogy az oktatásügynek ne csupán egy tanterem szűk keretén belül, hanem a lehetőséghez mérten széles körben tegyen szolgálatot. Ezért tudatosan törekedett a tanfelügyelői pálya felé. Ennek szem előtt tartásával végezte el magasabb tanulmányait is. Nagy hátránya volt az iskolaügy helyes irányításának, fejlesztésének — s egyben súlyos sérelme a pedagógusoknak —, hogy az iskolák közvetlen felügyelete, a tanfelügyelőségek nem szakemberek kezében voltak. A tanfelügyelőségek élére tönkrement dzsentrik, vagy kizárólag jogászok kerültek. A szaktudást — alacsonyabb beosztásban, minden hatáskör nélkül — egy-egy berendelt tanító képviselte. A bürokrata jogász tanfelügyelőknek nem igen volt közelebbi kapcsolatuk a pedagógiával, még kevésbé a lenézett, lekezelt pedagógusokkal. Az egyházi iskoláknál pedig az egész iskolafelügyelet a papok kezében volt [17].

Kalovits a tanfelügyelet megreformálása érdekében részben a lapok útján, részben társadalmi úton évek óta agitált olyan értelemben, hogy a tanfelügyelői tisztet csak gyakorlati és elméleti pedagógiai tudással és magasabb, lehetőleg egyetemi képzettséggel rendelkező tanítók lássák el. Legfontosabbnak tartotta, hogy az iskolák felügyeletére és a tanítók munkájának elbírálására, tanácsok nyújtására hivatott felügyelők maguk is azoknak a soraiból kerüljenek ki, akik a gyermekvilág közvetlen ismerői és hosszabb gyakorlatuk révén az iskolaügy összes viszonylatainak közvetlen ismerői. Milyen eszközökkel igyekezett ezt az üdvös reformot megvalósítani? Mivel a felekezeti tanítók egyházmegyénként külön alkottak egyesületeket, amelyek ilyen országos jelentőségű kérdésekkel nem foglalkoztak, s mivel az állami tanítók országos egyesülete sem tette magáévá olyan súllyal ezt a kérdést, ami biztosíthatta volna annak megvalósítását, nem kínálkozott számára más lehetőség, mint a hírlapi cikkezés. Ezenkívül a tanfelügyelet kérdésénél figyelembe veendő eszméket több ízben személyesen is előterjesztette a minisztérium illetékes vezetőinél, de eredménytelenül. A tanítóság elől a tanfelügyelői pályát már 1910-ben elzárta a *Nárai Szabó Sándor* államtitkár által létesített „fizetéstelen tollnoki” intézmény, mert hosszabb szolgálattal rendelkező, többnyire családostanítók az egy évig is elhúzódó fizetéstelen állapotot anyagi romlásuk veszedelme nélkül nem vállalhatták. Majd a világháború kitörése utáni időkben egyetemi képzettségű, de a tanításhoz nem értő ifjak foglalták el az állásokat, amelyek a tanfelügyelői rang eléréséhez vezettek.

Kalovits a „Nemzeti Kultúra”-ban megjelent „Tanítók a parlamentbe!” c. cikkében annak a szükségességet vetette fel, hogy tanítót is válasszanak meg országgyűlési képviselőnek, aki a tanítóságot érdeklő összes kérdésekben — így a tanfelügyelet kívánt reformjával is — kellő súllyal tudná képviselni a tanítóság közös óhaját. Ez azonban csak jámbor óhaj maradt, mivel az akkori kerületi beosztás mellett remélni sem lehetett, hogy egy tanító bárhol is mandátumhoz juthasson [18]. Bizony lehangelő volt *Kalovits*ra nézve — mint maga is írja védőiratában — a meg nem érdemelt állandó mellőzés. S most, a Tanácsköztársaság kikiáltása után olyan ember került a megyei népoktatás élére, aki — *Medveczky* János megállapítása szerint — maga is szenvedő „proletar tanító” volt, s aki mindig csak a tanítóság javát akarta [19]. Ellenségei, majd a fehér terror idején Heves vármegye közigazgatási bizottsága fegyelmi választmányának vádirata ugyan azt próbálták bizonygatni, hogy a Tanácsköztársaság idején kifejtett tevékenységét nem a meggyőződés, hanem az a vágya sarkalta, hogy hivatali pályáján eddig mellőzött tehetsége és tanultsága segítségével előrehaladhasson [20]. Az ügyész egész okfejtésének alapgondolata, mellyel *Kalovits* cselekedeteit ítérelte, egy szóban foglalható össze: önzés! — mai szóhasználattal: karrierizmus! Ez az ember — az ügyész szerint — mellőzve volt, tehát nem is lehet másként, mint hogy érvényesülni akart, s ez az „erkölcstelen” (!) szándék lett „önös” (!) tetteinek rugója!

Becsületbeli tartozásunk, hogy a még ma is élő *Kalovits* Alajos személyét megtisztítsuk azoktól az otromba rágalomaktól, amelyeket a fehér terror vérbírósága reá szórt. Immár 28 éve szolgálta a magyar kultúra ügyét, amikor a megye művelődési megbízottja lett, s ebből 25 évet Egerben töltött el. Hosszú közszolgálatát alatt nem ismerte az önzést, kapzsiságot; mindvégig szegény maradt. „Egész inkriminált szereplésem nem volt egyéb — írja *Kalovits* védőiratában —, mint a tanítóság legforróbb óhajanak megfelelő, áldozatos vállalkozás a kulturális, hazafias érdekek megmentésére.” Nem vehetjük azonban irányadónak *Kalovits* Alajosnak a fegyelmi választmány elé terjesztett védőiratát, amelyben a fehér terror idején üldözött ember igyekezett más színben feltüntetni szereplését: „Nem eszmék kellettek nekünk — írja védekezésül —, hanem egy archimedesi pont, amelyen lábunkat megvethetjük. Nekünk be kellett furakodni a pártba, ha török-szakad, mert másként nem lesz, aki a lejövő agitátorokkal felvegye a harcot és akkor ebek harmincadjára kerül a kultúra.”

Kalovits Alajos nem volt kommunista, nem is mérhető a kommunista magatartás mércéjével. A sok meg nem érdemelt mellőzésnek kitett ember, a radikális gondolkodású kispolgári entellektuel azonban eljutott annak a felismeréséhez, hogy a proletárdiktatúra a munkás és értelmisége proletárok érdekeit, a magyar kultúra érdekeit méltóképpen fogja képviselni. Hisz saját szemével győződhetett meg a napnál is világosabban, hogy a Tanácsköztársaság nem akarja „ebek harmincadjára” juttatni a kultúrát, hanem addig soha nem tapasztalt magaslatra akarja juttatni.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után *Kalovits* Alajos, az új tanfelügyelő első feladatának tekintette, hogy azt a sorsdöntő változást, amely március 21-én bekövetkezett, a megye tanítóságával közölje, s egyben felhívja az új rendhez való csatlakozásra. Március 23-án bocsátotta ki a Heves vármegyei tanfelügyelőség alatt álló tantestületekhez s intézetekhez az alábbi, nyomdailag sokszorosított köriratot [21]:

„Tanítótestvéreim! A szocializmus lángolásának a világot átölelő fényességétől megriadt reakciós elemek, a mindenkori hatalmasok, a kizsákmányolók, akiket a forradalom nem semmisített meg, csak megzsibbasztott, a különböző polgári pártok ponyvája alatt bújtak össze, hogy titokban végezhesék aknamunkájukat, melynek célja volna a régi társadalom visszaállítása, s ezzel a forradalom vívmányának megsemmisítése.

Ez a polgári osztály látván, hogy önző érdekeit az osztályellentéteket megszüntetni akaró, mindent egyenlősítő szocializmus veszélyezteti, még attól sem riad immár vissza, hogy a külső ellenséghez forduljon támogatásért, csak hogy a szocializmust diadalmas útján megállítsa, megsemmisítse, s ilyen áron is megmenthesse régi hatalmát s vagyonát. A polgári osztály fondorlatainak, titkos cselszöveseinek eredménye lett az antantnak az a szörnyűséges merénylete, mellyel megszálló ellenségeinket felhatalmazta, hogy a bennünket szorító gyúrut még szorosabbra vonhatja, s hazánkat a legutolsó életfeltételektől is megfosztva, mindnyájunkat megsemmisítsenek.

Ez a gyalázatos terv, amely a hazaárulástól sem riadt vissza, csak hogy a szocializálást megakadályozza és megsemmisítse, kipattant. A prédául odadobott ország proletárai előtt egyszerre világossá vált, hogy itt a nemzet életéről, haláláról van szó, s nincs idő a habozásra. A népkormány helyére a szociáldemokrata és kommunista pártok testvéresüléséből alakult szovjet-kormány lépett és átvette az ország fölötti legfőbb hatalmat. A köztársasági elnök helyét a forradalmi kormányzotanács elnöke foglalta el.

Megszűnt most már a szociáldemokrata párt mint külön párt, s testvériséget kötött a kommunista párttal, amellyel mindenben közös célt hirdetett, melytől azonban csak abban különbözött, hogy a végcélt nem azonnal és nem proletárdiktatúrával, hanem fokozatosan és a törvények keretein belül, szigorúan alkotmányos formák között akarta diadalra vinni.

Az alkotmányos formák közt való fokozatos kiépítést a reakció árulása lehetlenné tette. Nem maradt más megoldás, mint hatalmi cselekedettel életbeléptetni, még pedig azonnal, a proletárdiktatúrát, mint az ország megmentésének egyetlen kivezető eszközét.

Tanítótestvéreim! A katona- és munkástanács átvevén Heves vármegyében is a hatalmat, az ügyek vezetésétől nyomban felmentette a reakciós elemeket, s helyüket a szociális világnézet őszinte, megbízható híveivel töltötte be.

A katona- és munkástanács utasítására Heves vármegye népoktatás ügyének vezetését a mai napon én vettem át.

Amikor ezt veletek közlöm, nem mulaszthatom el annak szigorú hangoztatását, hogy ebben az új alakulatban Rátok óriási szerep vár. Ha valaha, úgy most legyetek hivatástok lánglelkű hitvallói, a népnek igazi felvilágosítói és vezetői. Menjetek ki a nép közé, s értessétek meg vele, hogy meg fogjuk szüntetni a mindnyájunkat kiszípolozó tőke és zsarnokság hatalmát, de nem rombolással, hanem megértő szeretettel.

Ellensége a hazának, aki a szociális állam kialakulását elő nem segíti, vagy éppen akadályozni törekszik.

Tanítótestvéreim! Legyünk egységesek a proletárdiktatúra támogatásában, hogy minél kevesebb legyen a fel nem tartóztathatóan rohanó áramlat előtt az akadály, minél kevesebb testvérvér folyjon, amelyből már úgyszincs fölöslegünk.

Ki a nép közé Testvéreim! Legyetek az új világrendnek lelkes szószólói, világosítsátok fel a kétkedőket, buzdítsátok a habozókat, csendesítsétek az elégedetlenkedőket, hogy a reánk következő fergegben kéz a kézben, együtt haladjon az egész proletárság, s diadalmasan megvívhassa utolsó, döntő nagy harcat a zsarnoksággal.

Amidőn most első ízben fordulok hozzátok Testvércim, a nagy időknél ebben a szédületes rohanásában, nem csengő frázisokat akarok szórni, hanem lángoló betűkkel írom elibétek:

Proletártestvércim, tanítótársaim, legyetek lelkes híveink, világosítsátok fel a népet, mert mondom nektek, hogy ez az új áramlat csak akkor nem lesz romboló, ha nem talál akadályokra. Ezeket testvéreim nektek is segítenetek kell az útból elhárítani.

Föl tehát a nehéz, de fenséges honmentő munkára!"

A vádirat szerint „a kiáltvány... egész eszmemenete, minden egyes kitétele izzó izgatás a társadalom polgári osztálya ellen, s a Tanácsköztársaság megalapítása, támogatása es fenntartása érdekében”.

Kétségkívül, Kalovits nem az orosz bolsevizmus eszméiért rajongott ezekben a napokban, de úgy érezte, hogy a proletárdiktatúrát, mely a betolakodott ellenséges burzsoá csapatok kiűzését és az ország integritásának megvédését tűzte ki egyik elsőrangú céljává, hazafias kötelessége szolgálni. Kiáltványa is ezt tükrözi. Akkor igen sokan az értelmiség soraiból úgy látták a helyzetet, hogy a haza érdeke minden egyebet háttérbe szorít, hajlandónak mutatkoztak tehát együttműködni a kommunistákkal. Ugyanakkor Kalovits attól is tartott, hogy a proletárdiktatúra „kíméletlenül” el fogja taposni az útjában álló akadályokat, ezért óvatosságra intette tanítótársait, hogy „minél kevesebb legyen a fel nem tartóztathatóan rohanó ár előtt az akadály, minél kevesebb testvérvér folyjon”. Sokkal őszintébbnek és szívből jövőnek találjuk a kiáltvány utolsó mondatát: „Fel tehát a nehéz, de fenséges honmentő munkára!” Ha fenntartással is, de azért — véleményünk szerint — Kalovits őszintén csatlakozott a proletárdiktatúrához, mert benne látta mint demokrata hazafi az ország megmentésének egyetlen eszközt, s mert a Tanácsköztársaság célkitűzései egybeestek haladó pedagógiai elképzeléseivel.

A direktórium felhívására Kalovits tanfelügyelő március 24-én

felmentette igazgatói tiszte alól Csanády Lászlót, az egri tanítóképző intézet addigi vezetőjét, s átvette tőle a képző vagyont és irattárát. Az intézet vezetését egy háromtagú direktoriumra ruházta, amely aztán a legpéldásabb rendben vezette az intézetet. Ugyancsak háromtagú direktoriumra bízta az áll. főreáliskola igazgatását, miután a központi direktorium az addigi igazgatót politikai magatartása miatt felmentette állásától. A közoktatásügyi népbiztosság elrendelte az összes oktatási vagy kulturális célokat szolgáló épületeknek, iskoláknak, múzeumoknak, internátusoknak, diákmenzáknak állami kezelésbe vételét. Ennek megfelelően a tanfelügyelő a népbiztosságtól vett rendeletre már hivatalbalépésének első napjaiban megejtette a templomi értéktárgyak leltározását, s azokat köztulajdonná nyilvánította. A tárgyakat ugyan továbbra is közhasználatban hagyta, de mindenütt szabályszerű jegyzőkönyvet vett fel, s a felvett szerelvények megőrzéséért az átadó vezetőket személyileg tette felelőssé. Hasonlóképpen lefoglalta a lyceumi könyvtárat, a képtárat, a papneveldeben lévő könyvtárakat, a lyceumban lévő múzeumot, nemkülönben a rendházakban lévő könyvtárakat is. Ezeknek egy részét lepecsételte, s a kulcsokat a direktoriumban helyezte el. Mindezekről nyomban értesítette a közoktatási népbiztosságot.

Miután az új rend a megye összes kultúrintézményeit a tanfelügyelő hatáskörébe utalta, ennek megfelelően nyomban megalakította a tíz tagú megyei kultúrügyi szakosztályt, melynek tagjaiul a különböző fokozatú és típusú intézetek legértékesebb erőit szemelte ki. A központi direktorium a tanfelügyelő választását jóváhagyta; a megyei kultúrügyi szakosztály megalakult és március 28-án már meg is kezdte működését. Noha halásköre még ekkor körvonalazva sem volt, Kalovits már akkor sejtette, hogy a tanfelügyelő kizárólagos hatáskörének clóbb-utóbb meg kell szünnie, s ennek át kell mennie a kultúr-osztályra. S valóban, a kultúrügyi szakosztály döntött minden fontos személyi és adminisztratív kérdésben. A tanfelügyelői teendőket mindössze a régebben folyó ügyek elintézésére szorította. Minden ügyet a szakosztály szakreferense készített elő úgy, hogy a határozat meghozatalának úgyszólván összes előfeltételei már adva voltak. A kultúr-szakosztály mintegy előképe volt a későbbi művelődési osztálynak (az előbbiben azonban a proletárszülők még nem voltak képviselve).

A kommunizmus nemcsak gazdasági, hanem kulturális kérdés is. A proletáriátus teljes gazdasági felszabadulása jelentékeny részben függ attól, hogy a közművelődés az elérhető legmagasabb fokra emelkedjék. Mivel pedig az osztálytársadalom az iskolákban és általában a műveltség terjesztésére hivatott intézményekben céltudatosan és következetesen olyan szellemet honosított meg, amely az uralkodó osztályok érdekeinek szolgálatában állott, fontos volt, hogy ezek az intézmények a proletáriátus ellenőrzése alá kerüljenek. A Tanácsköztársaság kikiáltása előtt — mint ismeretes — a községi és felekezeti iskolák működését, a tanítók magatartását az iskolaszékek ellenőrizték, az állami iskolákban a feladatokat az úgynevezett gondnokságok végezték. Az iskolaszékek és gondnokságok tagjai legtöbbször iskolaügyekhez nem

értő, tudatlan emberek voltak, elnökei pedig jóformán kizárólag papok, akik kicsinyes szempontjaikkal megkeserítették az alárendelteknek kezelt tanítók életét, s legszemélyesebb ügyeikbe is beleavatkoztak [22].

A Forradalmi Kormányzótanács LIV. számú rendeletével 1919. április 12-én a művelődés és oktatás ügyének igazgatását átmenetileg a tanácsok keretében alakult művelődési osztályokra bízta. A művelődési osztályokba a tanácsok arányosan küldtek ki szülőket és a művelődéssel hivatásosan foglalkozókat (tanítókat, orvosokat stb.). Az iskolai ügyek ellenőrzésére és intézésére iskolai bizottságok alakultak, melyeket szintén a tanácsok művelődési osztályai küldtek ki. Ebben a bizottságban is arányosan vettek részt a szülők és az oktatásüggyel hivatásosan foglalkozók. Az iskolabizottságok a tanulók fegyelmi ügyeinek intézésénél a 14 évnél idősebb tanulók megbízottait is bevonták [23].

A Forradalmi Kormányzótanács LIV. sz. rendelete értelmében nálunk is megyei, járási és falusi művelődési osztályokat hívtak életre. Ezzel a megyei kultúrosztály további működése megszűnt. Heves megye tanácsának művelődési osztálya május 22-én kelt köriratában hívta fel a Forradalmi Kormányzótanács fenti rendelete értelmében a helyi (falusi) tanácsokat, hogy a helyi művelődési osztályt azonnal válassza meg, s ez az osztály nyomban alakítsa meg a három tagú intézőbizottságot, valamint az iskolai bizottságot. A megyei művelődési osztály meghagyta a helyi művelődési osztályoknak és végrehajtó bizottságoknak, hogy időt és fáradságot nem kímélve kezdjék meg működésüket, tekintettel a nem állami iskolák köztulajdonba vételének, az ingó és ingatlan vagyonok pontos megállapításának sürgős voltára [24].

A megyei művelődési osztály első ülését június 3-án tartotta meg, amelyen megalakították az intézőbizottságot is. Kalovits Alajos megyei művelődési megbízott azonban gyengének bizonyult a vállalt feladatok elvégzésére. A reakciót nem tudta felszámolni az iskolákban, a tanítás menete sok helyen a régi maradt [25].

III. A Magyar Tanácsköztársaság iskolapolitikája Heves megyében

„S ha itt van már a szent, a várt Szélvész,
Köszöntjük ezt a zárka-nyitót.
Lelkünk fényit ezer éve orzák,
Kapja meg végtin szegény Magyarország
A szabadító magyar tanítót.”

(Ady Endre: A magyar tanítókhöz.)

A politikai és gazdasági nehézségekkel küzdő Tanácsköztársaság elsőrendű feladatának tekintette az iskolák és a nevelés ügyét. Midőn a Tanácsköztársaság az oktatás ügyét állami feladatnak tekintette, s ennek megfelelően az összes oktatással foglalkozó iskolákat államosította, egyidejűleg gondoskodni kívánt az oktatásügy legintenzívebb továbbfejlesztéséről is. Erre a célra a szükséges anyagi eszközöket és szellemi erőket a legmesszebbmenőbb áldozatok meghozásával rendelkezésre óhajtotta bocsátani. Elérendő célul tűzte ki, hogy a proletárál-

lamban a 6—14 éves korú gyermekek teljesen egységes, kötelező népiskolába járjanak. Ezzel a Tanácskormány megvalósította a magyarországi munkásmozgalom régi és ebben az időben még nagyon aktuális követelését, a nyolcosztályos népiskolát oly módon, hogy minden gyermek egy-egy maximálisan 40 főből álló osztályban nyerjen elhelyezést. Tekintettel az iskolaügy eddigi elhanyagolt állapotára, amelyben azt a proletárdiktatúra a régi rendszertől átvette, a kitűzött cél óriási feladatokat rótt mind magára a Tanácsköztársaságra, mind pedig annak minden egyes tanügyi munkására [26].

Az 1868. évi népoktatási törvény kötelezővé tette a 6—12 éves gyermekek számára a hatosztályos mindennapi elemi népiskolát, a ráépített három évfolyamú ismétlő iskolával (12—15 év). Ez gyakorlati megvalósulása esetén alkalmas lehetett volna arra, hogy a nép műveltségének elmaradottságát felszámolja. De a hatalmon lévő burzsoáziának a népoktatás nálunk sem volt szívügye. A tankötelezettség végrehajtásának legyőzhetetlen tárgyi akadálya volt a gyermekek szociális ellátatlansága, az iskolák elégtelensége, a tanítóhiány, az iskolaépületek alkalmatlansága. Mivel nem állt rendelkezésre elegendő iskola, a meglévő tantermek túlszűfoltak voltak. Heves megye — sajnos — hírhedt volt arról, hogy sok iskolájában egy tanteremre 150-nél több tanuló is jutott. Olyan tanterme pedig, ahol a tanulók létszáma a régebben maximumként elért 80 tanulónál jóval több szorongott, száznál is több volt. A milliós jövedelmű egri érsek egyházmegyéjében a tanulók 58 százaléka tanult törvényellenesen zsűfolt iskolában [27]. Legnagyobb gondot tehát a tanteremhiány okozott, mert új tantermeket máról-holnapra nem lehetett elővarázsolni. Ezen a téren nagyarányú akcióra lett volna szükség, melyen az építőanyag teljes hiánya miatt radikálisan nem lehetett segíteni, legfeljebb ideiglenes megoldással kísérletezhettek.

Egyelőre a köztulajdonba vett vagy veendő egyházi és nagyobb magánépületek, paloták, kastélyok jöhettek itt szóba. Alig akadt község, ahol gondos körültekintéssel és kis jóakarattal, ha azonban szükséges, az ügyhöz mért kérlelhetetlen szigorral egy vagy több, tanteremnek alkalmas helyiség ne akadt volna; bezárt kocsmák, elhagyott vagy részben használt kastélyok, volt községi tanácstermek, tánctermekek, takarékpénztárak, szövetkezetek üresen álló helyiségei stb. A szükséges tantermek mellett úgyszólván leküzdhetetlen akadályként meredezett az illetékesek előtt az iskolai bútorzat, főképpen az iskolapadok teljes hiánya.

Hogy a zsűfoltságot mégis valamennyire enyhítsék, s a menekült tanerőket is foglalkoztatni tudják, a megyei művelődési megbízott a túlnépes osztályokat kettéválasztatta, s a tanítást úgy oldották meg, hogy az egyik tanerő délelőtt, a másik pedig délután tanította az osztálynak reá eső részét ugyanabban a tanteremben. Ilymódon sikerült a legtöbb osztálynak legalább heti 18 órát biztosítani, ami az adott nehéz viszonyok közepette némileg mégis biztosítani tudta a tanítás sikerét.

Komolyan foglalkoztatta a megyei művelődési osztályt, hogy az egészségtelen elhelyezésű iskolákat jobb helyre telepítsék. Ilyen egész-

ségtelen helyiségben volt elhelyezve pl. az egri áll. polgári fiúiskola, valamint a gyengetehetségűek egri áll. kiségitő iskolája. A művelődési osztály egyébként az egész megyében meg akarta vizsgáltatni a járási orvosokkal az iskolákat abból a szempontból, mennyiben felelnek meg az egészségügyi követelményeknek.

A Tanácsköztársaság elsőrendű közérdeknek tartotta, hogy egyetlen gyermek se legyen kénytelen nélkülözni a kultúra áldásait. Eddig ugyanis megyénkben is a szétszórta, s a legközelebbi iskolától messze fekvő tanyák és puszták tankötelesei minden oktatás és nevelés nélkül nőttek fel. Ezeknek a beiskolázását a művelődési osztály úgy akarta biztosítani, hogy részükre internátussal kapcsolatos iskolákat állítsanak fel, s ott részesülnek az elemi, esetleg a gazdasági továbbképzésben is, melvől lakóhelyükön elesnek. Erre a célra a legmegfelelőbbnek látszottak egyes nagyobb, termékenyebb s így a mezőgazdasági oktatásra is alkalmas területtel rendelkező kastélyok, üres uradalmi épületek. Ilyen telep kellett volna a megye területén öt-hat, mindegyik legalább 100 tanulóra számított tanteremmel, megfelelő munkatermekkel, valamint internátussal egybekötve. A művelődési osztály körültekintő figyelmet fordított arra is, hogy a gazdasági iskolák felállításához, illetőleg továbbfejlesztéséhez szükséges földterületet (legalább 15—20 holdat) gazdasági iskolaként a helyi viszonyoknak megfelelően biztosítsák.

Nagy gondot okozott az iskoláknak tanerőkkel való ellátása is. Amelyik iskolához tanerő nem jutott, oda menekült pedagógusokat, vagy addig állás nélkül álló tanítónőket küldött ki a megyei művelődési megbízott. Így a menekült tanerők beosztásával, s újak kinevezésével a tanítóihiány némileg enyhült. A tanítással hivatásszerűen foglalkozó okleveles egyházi személvek, akik a nyilatkozatot aláírták, a tanításra — ideiglenesen — megbízást nyerhettek az elkövetkezendő tanévre. Végleges alkalmazásukat azonban attól tették függővé, hogy bizonyosságot szolgáltatnak-e mind szociális, mind politikai megbízhatóságukról. A tanítással hivatásból nem foglalkozó felszentelt papok, ha a nyilatkozatot aláírták, szintén módot nyertek arra, hogy megfelelő átképző tanfolyam elvégzése után, esetleg mint gazdasági iskolai tanítók alkalmazást nyerjenek. Egyéb diplomás emberek előképzettségükhöz szabott kurzusokon nyertek volna átképzést a tanítói pályára.

A művelődési osztályok a kántortanítókat nyilatkozatra hívták fel, vajon mint tanító, vagy mint kántorok óhajtanak-e a jövőben működni, mert a két foglalkozás összeférhetetlen. A pedagógusok személyi ügyeinek elbírálásánál a megyei művelődési osztály alapos megfontolásra hívta fel a helyi művelődési tanácsok figyelmét. Az elbírálásnál a régi politikai magatartás vagy egyes elejtett szavak csak másodsorban vehetők tekintetbe, ellenben különösen hangsúlyozandó és irányadó a Tanácsköztársaság megalakulása óta tanúsított magatartás. A cél semmi esetre sem régi politikai ténykedések, esetleg ehhez kapcsolódó személyi ellentétek ezen az úton elérendő megtorlása, hanem annak elérése, hogy minden képesített tanító a jövőben az új szellemben vezető iskola megbízható munkásává váljék. Éppen azért, mert a jövőben

két-háromszor annyi képzett tanítóra lesz szükség, mint amennyi rendelkezésre áll, arra kell törekedni, hogy a talán még ma is a régi szellem hatása alatt álló tanító átalakuljon és az új társadalom hasznos és megbízható munkásává váljék.

A Tanácsköztársaság egyik legfontosabb feladatának tekintette a gyermekek testi és lelki védelmét. A Kormányzótanács az iskolában gyermekvédő gyámi állásokat rendszeresített és a gyermekvédő gyámi teendőkkel külön gyámi tanfolyamon kiképzett tanítókat vagy más szakképzett egyéneket bízott meg. A gyám feladata volt az iskolaköteles gyermekek testi és lelki védelme. Ennek érdekében állandó érintkezést tartott fenn a szülőkkel, az iskolaorvossal s a tanszemélyzettel. A gyámok irányítását a nagyobb városokban és a megyei székhelyeken a munkás-, katonas- és földművestanácsok művelődési osztálya fennhatósága alatt működő iskolai gyermekvédelmi központok végezték. Az iskolai gyermekvédelem érdekében a Kormányzótanács elrendelte a szükséges gyermekotthonok (internátusok) és pedagógiai laboratóriumok felállítását. A beteges gyermekek számára külön otthonok (iskolai szanatóriumok, gyógypedagógiai intézetek stb) létesültek [28]

Kalovits Alajos megyei művelődési megbízott már március hónapban felhívta az összes iskolák vezetőit, hogy a tanulók fürdetésének rendszeresítése érdekében adják be hozzá összes növendékeik kimutatását, megjelölve szülcik vagyoni állapotát, testvéreik számát és korát, lakásviszonyaikat. A kimutatások hiánytalanul és pontosan kitöltve be is érkeztek, s azokat összegyűjtve kiadta dr. Salla orvosnak további intézkedés végett. Abban állapotodott meg az orvossal, hogy a legszegényebb és arra legjobban rászoruló tanulókat csoportokban fogja az uszodában fürdettetni. Az orvos kilátásba helyezte, hogy a tanév befejeztéig az összes iskoláját néhányszor végigfürdeti.

A megyei művelődési osztály nagy súlyt helyezett arra, hogy a beteg proletár gyermekek részére mind Egerben, mind a megyében szanatóriumok létesüljenek. Ennek érdekében igyekezett számbavenni az erre a célra felhasználható épületeket az egyházi és egyéb épületek likvidálása útján. Addig is folytak az előmunkálatok; Egerben ilyen szanatóriumi célra alkalmasnak látszott a Haidú-hegyen lévő, dús vegetációval körülvett, pormentes Debreczeni-féle villa, s ha ez kevésnek bizonyulna, még a Kánitz-féle nagy házat is igénybe lehetett volna venni. Ebben a kérdésben a megyei művelődési megbízott beható tárgyalásokat folytatott Jackwerth Ede kormányzótanácsi biztossal, aki a proletárgyerekek egészségügyének ápolását maga is elsőrangú feladatnak tekintette.

Tekintettel arra, hogy a tavaszi és nyári mezei munka az anyákat naphosszat elvonja a kisgyermekek gondozásától, Kalovits művelődési megbízott felhívta a „játéktanítókat”, hogy a gyermekek foglalkoztatását egész napon át teljesítsék. Hogy azonban ez keresztülvihető legyen, szükségessé vált minden játékiskolánál (óvodánál) napközitthon létesítése, hol a kicsinyek meleg ebédhez juthatnak. Amellett gondoskodni kellett megfelelő számú dajkáról is. A kérdés megoldásának gya-

korlati keresztülvitelére Kalovits sürgős javaslattételre hívta fel az óvónők egri szakosztályát. Ezzel kapcsolatban tervbe vette a kicsinyeknek az Érsek-kertben és a kispapok kertjében való szórakoztatását is.

Mindezekből kitűnik, hogy a proletárállam milyen odaadó gondoskodással vette körül a gyermekeket. S tette ezt akkor, amikor a rendkívül nehéz küzdelmek közepette harcolnia kellett a külső és belső ellenséggel egyaránt. Ennek a nemes célnak a szolgálatában álltak az egri proletáriátus vezetői is, amikor a gyermekeknek hasznos, üdítő és szórakoztató örömnepcéről július elején gondoskodtak. Július 5-én, szombaton a gyermeknap rendezősége az Uránia filmszínházban gyermekelőadást, a városi színházban pedig vidám estét rendezett. Az előadás után a közönség a népi zenekar által előadott Internacionálé és a Marseillaise dallama mellett felvonult a Lenin úton végig a Kossuth térre, ahol körbe álltak, s ekkor Kertész Jenő párttitkár beszédet intézett hozzájuk: „A mai nappal temessük el a múlt korszakot — mondotta —, amely a lerongyolt proletárokról nem gondoskodott, s most mi itten tegyünk fogadalmat arra, hogy a proletárgyermekeket ellátjuk minden jóval, széppel és kis gyermekszíveiknek örömet szerzünk.”

Másnap, vasárnap délután kétszáz gyermeket ruháztak fel a Halaszi iskolában. Minden gyermek megkapta a maga fehér ruháját, amelyen a kommün ötágú csillaga ékeskedett. Majd megérkeztek a tanítók, tanítónők és a népi zenekar, s a nevelők sorba állították a gyermekeket. Elindult a gyermekek hosszú sora, húzták az Internacionálét, énekeltek, a kis kezek vörös zászlócskákat lengettek. A felvonulás a Kaszinó, Lenin és Korona utcákon végig a Népkertbe vette útját. A Népkertben a játékok megkezdése előtt Jackwerth Ede kormányzótanácsi biztos mondott üdvözlő szavakat: „Ezen a napon üdvözöllek benneteket kis gyermekeim. Jelen pillanatban megadtuk nektek már azt a szórakozást, nevelést, fürdőt, nyaralást és játékokat, amit eddig Ti nem élveztetek. A jövőben azonban még fokozottabb tevékenységgel gondoskodunk rólatok, s akkor nagyon boldogok lesztek. Mai napon tehát ezen célok vezettek bennünket. Ezennel átadom nektek a kertet (volt Érsek-kert), játszatók és mulassatók!”

Ilyen ízelítőt adott a proletárállam Egerben a gyermekeknek, hogy a jövőendő nyugalalmában és bőségében ne csak ízelítő legyen a gyermekek játéka, hanem állandó valóság [29]. De nemcsak a kicsinyekről gondoskodott, hanem a szegény és menekült tanulók segélyezésére is gondolt. A megszállott területekről ugyanis nagyszámú középiskolás tanuló menekült Egerbe. Ezek legnagyobb része egy szál ruhában, alig néhány koronával a zsebében jött el, hogy a besorozást elkerülje és tanulmányait folytathassa. A szánalomraméltó szegény diákok a megyei kultúr-szakosztálynál nap-nap után jelentkeztek segélyért, akik részére a központi direktórium pénztárából tetemes pénzbeli segélyt sikerült kieszközölni. Azonfelül a katonai raktárakból sikerült részükre kezdetben ruhát és fehérneműt is kiutaltatni. Mivel azonban a ruhák időközben elfogytak, a megyei művelődési osztály távirati úton kérte a belügyi népbiztost, hogy részben a koszt pénz, részben a ruhabeszerzés

céljaira az állampénztárból utaljon ki valamelyik egrí pénzügyi intézményhez százezer koronát folyószámlára, melynek terhére a legszükségesebb segélyeket — elszámolás mellett — a művelődési osztály folyósítani tudja. Ugyancsak itt említjük meg, hogy az egrí izraelita Fillér-egylet valláskülönbség nélkül 42 szegény vidéki proletár tanulót látott el ingyen ebéddel.

A középiskolai növendékek Egerben is, Gyöngyösön is — kevéssel a proletárdiktatúra kikiáltása után — külön diáktanácsot (diákbizottságot) szerveztek. A Szocialista Diákok Országos Szövetségének egrí fiókja Wallandt Ernőt választotta meg elnökének, Gyöngyösön dr. Waldner Fülöp tömörítette a fiatalokat. A diákbizottságok hatáskörébe tartozott az ifjúság szocialista szellemben való nevelése, fegyelmi ügyeinek irányítása és a felső osztályos ifjúság jóléti ügyeinek intézése. A diákbizottság egy tanár vezetése mellett önállóan szervezte az összes ifjúsági önképzőkörök és az ifjúsági könyvtár ügyeit. Gyöngyösön a VII. osztály növendékei még április havában Ady-ünnepélyt rendeztek, ezen Móricz Zsigmond író beszélt, Beregi Oszkár színművész szavalt. Május 5-én a diákok Marx emlékének hódoltak [30].

Nem hanyagolta el a Tanácsköztársaság az analfabéta felnőttek oktatását sem. Ezzel a kérdéssel az elmúlt kormányok semmit sem törődtek. Amit tettek, az sem volt egyéb szemfényvesztésnél. Heves megyében a hat évesnél idősebb népességből 1910-ben csupán 73 százalék, 1920-ban pedig 79,1 százalék tudott írni és olvasni. Vagyis 1910-ben analfabéta volt a lakosság 27 százaléka, 1920-ban pedig 20,9 százaléka [31]. Az analfabéták oktatását a művelődési osztály az egész megyében úgy kívánta megszervezni, hogy a téli hónapok esti óráiban az iskolákban napi két órás kurzusokat tartanak a tanítók egységesen kidolgozott tananyagbeosztás mellett. A tanfolyam az íráson, olvasáson és számoláson kívül felölelte volna a természettudományi és szociológiai tanulmányokat is. A helyi művelődési osztályok kötelessége volt összeírni már a nyári hónapokban a helyben található összes fiatal és felnőtt analfabétákat. Ezek nevének, életkorának és foglalkozásának feltüntetése mellett a helyi művelődési osztályoknak javaslatot kellett tenniük arra nézve, miként tervezik az analfabéták oktatását a téli hat hónapban biztosítani.

A megyei művelődési megbízott felhívta az egrí tanítók szakszervezetét arra is, hogy az állami fogházban elhelyezett egyének erkölcsi és felvilágosító oktatásának ellátásáról gondoskodják.

A tanév bezárása után a Közoktatásügyi Népbiztosság elérkezettnek látta az időt rendet teremteni az iskolában. A tanítókat külön átképző tanfolyamokon való megjelenésre szorította. A Népbiztosság június 18-án kelt, 45. számú rendelete alapján minden tanítónak meg kellett ismerkednie a kapitalista társadalom lényegének és fejlődésének kérdésével és meg kellett értenie a kommunista társadalom szerkezetét, feladatait, elveit, hogy így minden tanító az új szellem megbízható és öntudatos leléteményesévé és továbbültetőjévé váljék. Ebből a célból állandó és komoly önképzés által minden tanítónak el kellett

sajátitania rövid időn belül a következő művekben foglalt anyagot: Marx-Engels: A kommunista kiáltvány; Marx: A polgárháború Franciaországban; Engels: Az utópista és tudományos szocializmus; Buharin: A kommunisták (bolsevikiek) programja. Az 1919—20. tanévre pedig a Szabó Ervin válogatásában megjelent Marx és Engels műveinek tanulmányozását írta elő. E művek beszerzéséről minden tanítónak magának kellett gondoskodnia. A megyei művelődési osztály körirata azt javasolta a pedagógusoknak, hogy az említett művek áttanulmányozásával párhuzamosan, időnként tartsanak egymás között megbeszélő összejöveteleket, ahol felhívják egymás figyelmét a kevésbé kidolgozott vagy nehezebben érthető részekre, másrészt „az idegen és régebbi vonatkozásokat applikálják a magyarországi és mai viszonyokra” [32].

Az új iskola felé vezető úton fontos lépést jelentett a tanítóknak az Egerben július hó folyamán tartott szociális pedagógiai átképző tanfolyam. Még kell azonban mondanunk, hogy nem minden tanítón fogott az előadók (Juvancz Iraeneus és Berzeviczy Gizella) tanítása. Midőn egy kommunista tanító „vallást gúnyoló” előadást tartott, a jelenlévő tanítóság egy része lázongva követelte az „istenkáromló” letartóztatását, amitől az csak szökéssel tudott megmenekülni. Berzeviczy Gizella előadó egyszer tréfásan meg is jegyezte, hogy az egeri tanítóknak emlékül egy spirtuszba tett barátcsuhát fog küldeni. Még igen erősek voltak a visszahúzó erők és a klerikális reakció befolyása a lelkeken.

A Közoktatásügyi Népbiztosság távirati rendeletének megfelelően a tanítók részére augusztus 6-án megkezdve a megyei művelődési osztály a következő körzetcentrumokban szándékozott átképző tanfolyamokat tartani: Eger, Gyöngyös, Karácsond, Kápolna, Verpelét, Parád, Füzesabony, Heves, Pétervására, Pásztó és Hatvan. Az átképző tanfolyamon minden tanító, óvónő részt tartozott volna venni, aki az új tanévben tanítói állását meg akarta tartani, vagy addig nem volt alkalmazásban, de az elkövetkezendő tanévben tanítói állást szándékozott elfoglalni. A felsorolt körzetcentrumok művelődési osztályai kaptak megbízást e három hétre tervezett tanfolyam megszervezésére, amelynek megtartására azonban a Tanácsköztársaság bukása következtében már nem kerülhetett sor [33].

Az egeri szabadiskola létrehozására egy mozielőadás keretében már június közepén történtek lépések. A rossz közlekedési viszonyok azonban nem tették lehetővé, hogy az új iskola új anyaghoz jusson, s így július derekáig nem is tudta megkezdeni működését. Csak július 14-én kerülhetett sor arra, hogy a városházán Enslén és Polgár elvtársak, a Közoktatásügyi népbiztosság kiküldöttei megalakíthassák az egeri munkás szabadiskolát, a felnőttek iskoláját. Tantárgyai között szerepelt az írás, olvasás, helyesírás, számolás, mértan, földrajz, kereskedelmi ismeretek, gépírás, gyorsírás, könyvelés. Terveztek mezőgazdasági és kertészeti tanfolyamot, tanfolyamot az összes iparágakból, faipari továbbképző, cséplő- és stabilgépkezelő tanfolyamot. A könyveket és a füzeteket a munkás szabadiskola adta [34].

A szabadiskola azonnal hozzá is fogott a reá váró nagy feladatok elvégzéséhez. Megalakultak az egyes előadó csoportok és az iskola tit-

kársága gondoskodott az oktatás céljait szolgáló bőséges anyagról. Egész sor velített kép érkezett Egerbe ingyenes moziestek céljaira. Így bemutatóra, illetve oktató és magyarázó előadással kísérendő műsorra vártak többek között a következő anyagok: Goethe élete és munkái, — A magyar szobrászat története, — Az állami vasgyárak, — Ripp van Vinkle, — Mi van a vízcseppben?, — Hogyan lehetünk hosszú életűek? stb. Ezenkívül a titkárság gondoskodott a különböző tanfolyamok előkészítéséről és beszerezte a hozzávaló eszközöket is. Az egri szakszervezetekhez pedig újabb felhívást bocsátott ki, hogy a proletár művelődés fokozása érdekében minden lehetőet kövessenek el, hogy itt, Egerben is tanult, művelt és minden szakmában alapos képzettséggel rendelkező munkásosztály alakulhasson ki [35].

Ezektől a tanfolyamoktól függetlenül — ugyancsak júliusban — külön tanfolyam indult agitátorok képzése céljából. A szervezés munkáját dr. György János expap végezte, aki még a világháború előtt önként lett fizikai munkás, mert rájött arra, hogy a papok Krisztus tanítását a századok folyamán meghamisították. Egerben hetenként két estét foglalt le az agitátorképzés. Előadók: Lájér Dezső, Fischer Manó, Kolacskovszky Lajos és dr. Bertalan József professzor [36].

Az írók, művészek, tudósok alkotásaiból kisugárzó szépség eddig csak a kiváltságosak gyönyörűségét és élvezetét szolgálta. A könyvek, a festmények, a szobrok el voltak zárva a proletáriátus elől, és csak egy kis részének, egyes nagyvárosok lakóinak volt részük abban, hogy a múzeumok műkincseit megcsodálhassák és gyönyörködjenek bennük. A Tanácsköztársaság kikiáltása után minden ember számára igyekeztek hozzáférhetővé tenni a művészet alkotásait. A tanácskormány a proletáruralom beköszöntésével rendeletben hívta fel a művelődési szakosztályok vezetőit, hogy a vidéken elhelyezett múzeumokat foglalják le, amíg a budapesti szakértők közreműködésével megejlik a múzeumok leltározását.

Ez vonatkozott Egerre is, amelynek nagyértékű múzeuma a lyceumban volt elhelyezve, amelynek leltározása azonban még júliusban sem történt meg. Mikor a tanácskormány átvette az uralmat, rendeletileg direktívákat adott a vidéki szakosztályok vezetőinek, hogy a helyenként elhelyezett műkincseket foglalják le és azokat jelentsék be a közoktatásügyi népbiztosságnak. Kalovits Alajos még március 29-én jelentést is tett az illetékes tényezőknek az egri lyceumi múzeum értékéről és a Heves megyei műkincsekről, de jelentésére nem kapott választ. Így aztán késett a leltározás is. Pedig az egri múzeum sok értékcs kincset rejtegetett, amelyek megfelelő selejtezés után a helyi proletárság művelődésének előmozdításában nagy szerepet játszhattak volna, különösen akkor, ha azokat megfelelőbb épületben, több megyei régiséggel gazdagítva helyezték volna el. Amikor Lukács György népbiztos Egerben időzött és megtekintette a lyceumi múzeumot, felmerült olyan terv is, hogy a leltározás megejtése után a képtárt, a régiség- és éremgyűjteményt a volt érseki rezidenciában elhelyezve állítanak fel, mint a proletáriátus múzeumát, a könyvtárhelyiségekben lévő könyv-

veket pedig régi helyükön meghagyva, azokat tartalmuk szerint rendezve, természettudományi, történelmi stb. osztályokra és olvasótermekre kellene felosztani. Ilymódon érvényesülhetett volna valóban a nagy egrí múzeum terve, amelyet már részleteiben is kezdett kidolgozni a megyei művelődési osztály, amikor a Tanácsköztársaság bukása útját vágta minden ilyen irányú egészséges kultúrpolitikai akciónak [37].

Látjuk tehát, hogy a Tanácsköztársaság megyénkben is milyen óriási munkát végzett, hogy a magasabbrendű proletárkultúrát megteremtse. „Egy forradalom szellemét és szellemi hatását nemcsak azon ismerjük meg — írja Fogarasi Béla —, hogy 133 nap alatt az új kultúra felépítésének terveit hány százalékig sikerült keresztülvinnie. Terveknek, programoknak, adott történelmi helyzetben, megvan a maguk történelmi jelentősége, akkor is, és addig is, amíg nem sikerült azokat a valóságban keresztülvinni. Különösen akkor, ha a tervek kidolgozásában széles rétegek, a kultúra aktív erői elevenen résztvesznek. S ez volt a helyzet 1919-ben” [38].

Nagy tiszteletet érdemelnek azok az óriási erőfeszítések, amelyeket a Magyar Tanácsköztársaság tett. A magyar proletáriátus első hatalma azonban négy és fél hónapos hősies harcok után elbukott.

IV. A fehér terror bosszúhadjárata a haladó szellemű pedagógusok ellen

„Jöjj, ünnepeljünk! Volt! És elbukott?
Nem! Nem bukott el. El nem bukhatik.
Kelet riadja ezt s a nagy Nyugot
még nem nyugodt, és meg se nyughatik.
Nem holt a holt, a sír felé rúgott,
Nincs előbb nálunk s holtjainknál:
Napunk már bontja lúz-arany haját,
rajongva nézd a múlt koporsóját,
mellette száz bölesőske ring már.”

(Gábor Andor: Évfordulón.)

A fehér terroristák vad hajszát kezdték mindazok ellen, akik támogatták a Tanácsköztársaságot. A haladó, gondolkodó, osztályharcos magyar pedagógusokat kiirtották, szétszórták, elbocsátották és kényszernyugdíjazták. De szenvedésük, megaláztatásuk a fehér terror idején nem volt hiábavaló; a Tanácsköztársaság hős pedagógus harcosainak emléke eleven erővel hat jelelegi küzelmekben.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium azonnal elrendelte az egész országban a pedagógusok szigorú igazoltatását. Heves megye állami tanfelügyelősége ahelyett, hogy az elmaradott elemi iskoláztatáson próbált volna segíteni, a proletárdiktatúra idején magukat „exponált” pedagógusok megbüntetésével foglalatoskodott. Alpáry Lajos tanfelügyelőnek a megyei közigazgatási bizottsághoz 1919 szeptemberében benyújtott jelentése szerint a tanítók közül igen sokan a proletárdiktatúra hívei közé szegődtek. „Köztudomású — írja jelentésében —, hogy elsősorban és a legnagyobb mértékben a tanítói rendre feküdtek rá, melyet akkori anyagi helyzetének nyomasztó súlya és a jövő fantasztikus kecsegtetési könnyen karjaik közé szédítettek” [39]. Milyen

„bűnökért” fosztották meg állásuktól, illetve nyugdíjazták a legkiválóbb pedagógusokat?

Heves vármegye közigazgatási bizottságának fegyelmi választmánya Kalovits Alajos tanfelügyelőségi „tollnokot” a megyei művelődési megbízotti állás elvállalása és az „ezen minőségben kifejtett tevékenysége által elkövetett fegyelmi vétségben” marasztalta el és elsőfokú véghatározatában hivatalvesztésre ítélte [40]. A fegyelmi választmánynak 1920. május 27-én tartott ülésén hozott határozat, mellyel Kalovits Alajost hivatalvesztéssel büntette, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a fegyelmileg elítélt fellebbezése alapján felülvizsgálta és megváltoztatta. Figyelemmel „a különös méltánylást érdemlő körülményekre”, — a minisztérium Kalovitsot fegyelmi büntetésképpen nyilvános megrovásra ítélte azzal a megállapítással, hogy a tanfelügyelői pályán való meghagyása nem kívánatos. Így Kalovits Alajost, a megyei művelődési osztály egykori vezetőjét, a tenyleges szolgálat kötelességéből eltávolították [41].

Alpáry Lajos áll. tanfelügyelő már 1919 szeptemberében szabadságot szerezve Joó György hatvani áll. elemi iskolai tanítót és hat társát, s megindította ellenük az igazoló eljárást. Joó György „bűne” az volt, hogy már a proletárdiktatura kikiáltása előtt felajánlotta szolgálatait a hatvani szocialista pártkörnek. Majd ő lett az összes hatvani népoktatási intézetek vezetője. Emellett a Vörös Hadsereg főparancsnoksága közéleti népbiztosságának katonai propagandistája és rekvirálója volt. „Ez csak kezdete a megtorló intézkedéseknek — jelenti Alpáry Lajos tanfelügyelő, mert — sajnos — aránylag igen nagy a száma azoknak a magukról, hivatásbeli kötelemeikről és hazájukról megfélemlített(!) tanítóknak, akik a proletárdiktatúra előkészítésében, támogatásában és szolgálatában buzgólkodtak” [42].

A véres fehér terror „megtisztította” az iskolákat a „materialista mészáros” terjesztő szocialista pedagógusoktól, sőt a haladó szelleműektől is és eltiporta a pedagógusok szocialista szakszervezetét. A Heves megyei klerikális reakció ideológiailag hathatósan támogatta Horthyék a dolgozó nép elnyomásában és a szocialista pedagógusok üldözésében. Az volt a véleménye, hogy „távozzék minden olyan tanár, ki nem állotta meg helyét a kommunizmusban és pótolják őket olyanok, kik keresztények és nazafiak!” [43]. Gállné Vojtsek Irma, volt gyógyosoroszi tanítónő ellen azért tették folyamatba a fegyelmi ügyet, mert állítólag olyan nyilatkozatot tett, hogy „eddig szocialista voltam, de most már kommunista vagyok testestől-lelkestől”. Azt is „bűnéül” rótták fel, hogy nyilvános üléseken kijelentette: „Nem kell pap, a száz holdon felül birtokot az uraktól el kell venni.” A tanítónő — a vádirat szerint — a kommunizmus előkészítésében élénk tevékenységet fejtett ki, s tevékenyen résztvett annak fenntartása érdekében, mint munkástanács-tag, mint munkástanács-i és direktórium-i jegyző. Gállnét szintén elmozdították állásából [44].

Hajszát indítottak az ifjúság ellen is. Huszár Károly vallás- és közoktatásügyi miniszter megsemmisítette a vöröskatonák okleveleit, befe-

jező képesítő pótvizsgára utasította a magukat nem exponált tanító-jelölteket. Ennek folytán az egri érseki rk. tanítóképzőbe néhány vöröskatonának állott tanuló nem térhetett vissza, illetve nem juthatott újabb, érvényes oklevélhez [45]. A kommunista diákok ellen lefolytatott vizsgálatok eredményeképpen az egri főiskolai tanulók közül Vermes Bélát kizárták az ország összes középiskoláiból, többeket pedig csak a helybeli reáliskoláiból. A ciszterciták egri főgimnáziumából Berkes György, Endre Emil, István László, Óvári János és Ferenc nevű tanulókat zárták ki, akiket magával ragadott a szocializmus eszmei tartalma [46].

Az Egri Egyházmegyei Közlöny 1920. november 16-i száma a katolikus intelligencia képzésével kapcsolatban arról panaszkodik, hogy Heves megyében „a tanítók nagy százaléka a kommunizmus idején alaposan levizsgázott” [47]. Úgy gondoljuk, az egri klerikális reakció közlönye — ha fordított előjellel is, de — valóban dicsérendő bizonyítványt állított ki megyénk pedagógusairól, akik a Tanácsköztársaság idején derekasan kiálltak dolgozó népünk érdekében, — tehát jól vizsgáztak. Heves megye mai pedagógus-társadalma nemes hagyományként kapta örökségül a Tanácsköztársaság lelkes tantóinak eszmeiségét, bátor kiállását és hősi harcát a szocialista iskoláért.

JEGYZETEK ÉS IRODALOM

- [1] *Kelen Jolán* (szerk.): A szocialista tanítómozgalom Magyarországon 1900—1920, Bp, 1958, 164. l., *Vincze László*: A Magyar Tanácsköztársaság közoktatásügyi politikája, Bp, 1951, 31. l.
- [2] *Kató István*: Az 1918-as novemberi parasztmozgalmak, Századok, 1956, 3. sz. 408. sköv. l.
- [3] *Kelen*, A szocialista tanítómozgalom, 52. l.
- [4] M. Munkásmozgalmi Intézet (MMI) Archivum, Heves m. Közig. Bizottság (5) 1923—III—2604. Kalovits Alajos: A kamarától — a szakszervezetekig, Eger, 1920. dec. 6.
- [5] Egri Újság, 1918. dec. 17. sz.
- [6] MMI Archivum, Heves m. Közig. Bizottság (5) 1923—III—2604. Kalovits Alajos: A kamarától — a szakszervezetekig, Eger, 1920. dec. 6., Egri Újság, 1919. jan. 14. sz.
- [7] Egri Újság, 1919. jan. 28. és febr. 9. sz.
- [8] Egri Újság, 1919. febr. 11. sz., Uo. 1919. jan. 22. sz.
- [9] *Nagy József*: Az 1918-as polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság Heves megyében, Eger, 1955, Heves megyei füzetek, 2. sz. 11. l.
- [10] Egri Újság, 1919. jan. 22. sz., *Nagy*, Az 1918-as polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság Heves megyében, 11. sköv. l.
- [11] Egri Újság, 1919. márc. 6. sz.
- [12] MMI Archivum, Heves m. Közig. Bizottság (5) 1923—III—2604. Dr. Kalovits Alajos, Heves megyei művelődési megbízott jelentése a megye iskolaügyi állapotáról (május hó végéig), Eger, 1919. május 31.
- [13] *Kató*, Az 1918-as novemberi parasztmozgalmak, Századok, 1956, 408—409. l.
- [14] Jegyzőkönyv a „Magyarországi Tanítók Szakszervezete Káli Csoportjának” alakuló gyűléséről, 1919. márc. 31-én.
- [15] Az egri érseki róm. kath. tanítóképző intézet Értesítője az 1918/19., 1919/20. és 1920/21. iskolai évekről, Eger, 1921, 3. l.
- [16] Egri Újság, 1919. márc. 6.
- [17] MMI Archivum, Heves m. Közig. Bizottság (5) 1923—III—2604. Dr. Kalovits Alajos kihallgatásáról felvett jegyzőkönyv, Eger, 1919. szept. 25., *Kelen*, A szocialista tanítómozgalom, 18. l.

- [18] Uo.
- [19] Jegyzőkönyv a „Magyarországi Tanítók Szakszervezete Káli Csoportjának” alakuló gyűléséről, 1919. márc. 31-én.
- [20] MMI Archivum, Heves m. Közig. Bizottság (5) 1923—III—2604. Heves vármegye közigazgatási bizottsága fegyelmi választmányától. 6—fegy. vál.—773/kb. 1920., Uo. Kalovits Alajos vádirata, 1920. május 13.
- [21] Uo. Kalovits Kiáltványa.
- [22] Kelen, A szocialista tanítómozgalom, 19. l.
- [23] MMI Archivum, Heves m. Közig. Bizottság (5) 1923—III—2604. Dr. Kalovits Alajos, Heves megyei művelődési megbízott jelentése a megye iskolaügyi állapotáról, Eger, 1919. május 31., A Heves megyei munkás-, katona- és földműves-tanács művelődési osztályának körirata valamennyi járási és helyi tanács művelődési osztályához és intéző-bizottságához, Eger, 1919. jún. 25., Egri Újság, 1919. ápr. 15. és 16. sz.
- [24] Utasítás a helyi tanácsok művelődési osztályai és azok intéző-bizottságai számára. Heves vármegye tanácsának művelődési osztályától, Eger, 1919. május 22.
- [25] *Kolacskovszky Lajos: A dicsőséges Magyar Tanácsköztársaság, Népújság, 1953. márc. 30. sz.*
- [26] MMI Archivum, Heves m. Közig. Bizottság (5) 1923—III—2604. Heves megyei művelődési megbízottjának jelentése a megye iskolaügyi állapotáról, Eger, 1919. május 31., A Heves megyei munkás-, katona- és földműves-tanács művelődési osztályának körirata valamennyi járási és helyi tanács művelődési osztályához és intéző-bizottságához, Eger, 1919. jún. 25.
- [27] Kelen, A szocialista tanítómozgalom, 21. l.
- [28] MMI Archivum, Heves m. Közig. Bizottság (5) 1923—III—2604. Heves megyei művelődési megbízottjának jelentése a megye iskolaügyi állapotáról, Eger, 1919. május 31., Egri Újság, 1919. ápr. 29.
- [29] Egri Vörös Újság, 1919. júl. 8. sz.
- [30] *Kolacskovszky Lajos: A dicsőséges Magyar Tanácsköztársaság, Népújság, 1958. márc. 30. sz.*
- [31] M. Statisztikai Évkönyv, 1920. évf.
- [32] A Heves megyei munkás-, katona- és földműves-tanács művelődési osztályának körirata, Eger, 1919. jún. 25.
- [33] Heves vármegye művelődési osztálya a kápolnai községi művelődési osztályának, Eger, 1919. júl. 25.
- [34] Egri Munkás, 1919. júl. 16. és 25. sz.
- [35] Uo.
- [36] *Kolacskovszky, A dicsőséges Magyar Tanácsköztársaság, Népújság, 1958. márc. 30. sz.*
- [37] Egri Munkás, 1919. júl. 18. sz.
- [38] Vincze, A Magyar Tanácsköztársaság közoktatásügyi politikája, 62. l.
- [39] Heves vármegye Hivatalos Lapja, XLIV. évf. 31. sz. 1919. okt. 9. Az állami tanfelügyelő jelentése a közigazgatási bizottsághoz.
- [40] MMI Archivum Heves m. Közig. Bizottság (5) 1923—III—2604. Heves vármegye közigazgatási bizottsága fegyelmi választmányától, Eger, 1920. május 27.
- [41] Uo. Vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium, 156904/1920. sz. VIII. a. Budapest, 1921. jan. 28.
- [42] Heves Vármegye Hivatalos Lapja, XLIV. évf. 31. sz. 1919. okt. 9. Az állami tanfelügyelő jelentése a közigazgatási bizottsághoz.
- [43] *Szita Gyula: A katolikus intelligencia képzéséhez, Egri Egyházmegyei Közlöny, LII. évf. 1920. nov. 16. sz.*
- [44] MMI Archivum Heves m. Közig. Bizottság (5) 1921—26. Gállné Vojtsek Irma volt gyöngyösrósi, jelenleg az egri áll. el. iskolához beosztott áll. isk. el. tanítónő ellen folyamatba tett fegyelmi ügy.
- [45] Az egri érseki róm. kath. tanítóképző intézet Értesítője az 1918/19., 1919/20. és 1920/21. iskolai évekről, Eger, 1921, 5. l.
- [46] Egri Népújság, 1919. szept. 30. sz.
- [47] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1920. nov. 16. sz.